

Razvoj Bevkovega pripovedništva

Osmi sklic Plenuma kulturnih delavcev OF, ki se je zbral v Novi Gorici (20.—22. 11. 80), je bil v celoti posvečen Francetu Bevku. O pisatelju, družbenem delavcu in borcu Francetu Bevku je na tem plenumu spregovorilo (nekaj jih je samo predložilo svoje pismene prispevke) nad trideset avtorjev našega kulturnega in javnega življenja. Uvodno besedo je imela Helga Glušič. Ur.

Helga
Glušič

Ker je potrebno predvidenemu obsegu in ustreznemu namenu prilagoditi razmišljanje o zelo bogatem Bevkovem pripovedništvu in ga oblikovati v zaokrožen zaris njegovih ustvarjalnih značilnosti na tem področju, je to mogoče le v zgoščeni in zato shematični obliki. Razsežnost Bevkovega pripovednega dela pač ni le v številu novel, povesti in romanov, temveč bolj v raznolikosti tém in pripovednih načinov ter v razvoju slogovne razgibanosti in spremenljivosti, še posebej pa v pisateljevi zavzetosti za narodnostno in družbeno angažirano sporočilo.

Za razmišljanje o temeljnih značilnostih Bevkovega pripovedništva je najustreznejše gradivo v njegovih Izbranih spisih, ki jih je pisatelj izbral skupaj z najboljšim poznavalcem njegovih del, z literarnim zgodovinarjem Francetom Koblarjem.

Bevkovo pripovedno delo obsega črtico, novelo kot psihološko-dramatično obliko pripovedi, legendo, povest, največkrat domačijsko, roman (zgodovinski, kolektivni in psihološki), spominsko prozo in potopisno črtico. Tudi v Bevkovi mladinski prozi so zastopane skoraj vse te zvrsti.

Posebno v prvem obdobju svojega ustvarjanja je bil France Bevk odprt literarnim vplivom moderne psihološke proze, simbolističnega izraza in ekspresionističnega sloga. Kasneje, v sredi tridesetih let, pa se njegova pripoved umiri v skladnejši in enovit slog, v katerem prevladuje realistično oblikovno načelo.

Vse te raznovrstne silnice so vrele v Bevkovem pripovednem ustvarjanju takoj po prvi svetovni vojni, ko je Bevka privlačila snov človeškega življenja v dramatičnem nrvstvenem nihanju, v siloviti čustveni razdvojenosti ali predanosti usodnim nagonom.

V prvih dveh zbirkah kratke proze, *Faraon* in *Rablji*, je Bevk predvsem Cankarjev učenec, saj se v tej kratki prozi še ni pokazal kot pripovednik: lirske situacije so pod vplivom simbolistične črtice, prežete so s pesimističnim občutjem sveta in portretirajo trpljenje. Nekateri naturalistični elementi so tu znak Bevkove težnje po naravi, realni utemeljenosti človeške usode v pripovednem tkivu.

Druga polovica dvajsetih let je Bevkovo ekspresionistično obdobje: temne strani človeške narave pripoveduje na dramatično izostren način: človeško intimno dramo vodijo temne, nepremagljive strasti, ki praviloma vodijo v propad in smrt. V pripovednih delih tega obdobja (*Smrt pred hišo*, besedilo pozneje preoblikovano v roman *Ljudje pod Osojnikom*, *Suženj demona*, *Muka gospe Vere*, *Beg pred senco*, *Hiša v strugi* itd.) se že izraža Bevkova fabulativna spretnost, oblikovanje presenetljivih zgodbenih preobratov in usodnih zapletov, kar spodbudi vdor fantastike in izrazitih ekspresivnih občutij, od katerih je morda najizrazitejše demonično doživetje ženske kot pogubne in skrivnostne sile, ki vodi v uničenje.

V iskanju ekspresionističnega izraza v pripovedništvu se Bevkova proza vključuje v podobne poskuse v Pregljevem in Kozakovem romanu tega časa; nedvomno pa Bevku že snov, ki zajema dogodke iz mestnega življenja, ni bila izrazito blizu in zato so Bevkovi psihološki in nravstveni pripovedni portreti podvrženi konstruirani shemi slogovne usmeritve in aktualnim modelom evropske književnosti tega časa (Strindberg in Andrejev).

Kljub močnemu vplivu modernejših smeri je v Bevkovi pripovedni prozi ta čas živa romantičnost, ki se pojavlja v vseh snovnih sklopih: v temah iz meščanskega življenja, v zgodbah s kmečko tematiko in najbolj v zgodovinskih povestih in romanih. Romantični princip ni viden le v zgodbenih zakonitostih, kjer so dogodki motivirani čustveno in z usodnimi naključji, temveč tudi v karakteriziranju oseb, ki se razvijajo pod vplivom močnih strasti in nepremagljivih nagonov pa tudi v funkciji narave v pripovednem besedilu.

Na prelomu tridesetih let se Bevkova pot v slogovnem pogledu začenja utrjevati in se izčisti v preprostejši in stvarnejši pripovedni način, v realizem. Preobrat se je zgodil prav ob besedilu *Smrt pred hišo*, ki je bilo obremenjeno z liričnimi in romantičnimi prvini. Vaška kronika je s predelavo, v kateri je Bevk opustil simbolistično in romantično-poetično, pod naslovom *Ljudje pod Osojnikom* pomenila pomemben korak k bogatejšemu Bevkovega pripovednemu obdobju, v katerem je Bevk po krčevitem iskanju v najrazličnejših smereh našel pot k avtentičnejšemu in preprostemu pripovednemu izrazu.

Bevkovo literarno sporočilo je v teku vsega razvoja njegove pripovedne proze presegalo moč njegovega oblikovnega izraza. Čeprav se je slogu in pripovednim načinom mnogo posvečal, je načelo izrazitega nravstvenega, socialnega ali narodnostnega sporočila prevladovalo v njegovi oblikovalni zavesti.

Osnovno idejno načelo Bevkovega pripovedništva je humanizem, ki ga je najprej spodbujala nravstvena in socialna razdvojenost ljudi po prvi svetovni vojni, nato pa narodnostno zatiranje Primorskih Slovencev. Trdna narodna zavest je Bevku najvišje nravstveno načelo in vodilo njegovih zgodb in pripovednih usod. Najizrazitejše se pokaže to načelo v Bevkovih zgodovinskih romanih in povestih *Življenje*, *Umirajoči bog*, *Triglav* in *Zastava v vetru*, še posebej v trilogiji *Znamenja na nebu* — romanah iz 14. stoletja (Krvavi jezdec, Škorpioni zemlje, Črni bratje in sestre) ter v enem njegovih najboljših zgodovinskih romanov *Človek proti človeku*. Skozi zgodovinsko perspektivo hoče doumeti dvojnost človekove narave, nered v človeku in v času, ki odseva stanje po prvi svetovni vojni. V tem času je Bevk, kot pravi F. Koblar, tudi zbiral ljudske povesti in je tako lahko z narodopisnimi

prvinami okrasil renesančno pripoved o boju med tolminskimi kmeti in tujimi zemljiškimi gospodarji, hkrati pa je razločno izpovedal upor, trpljenje in vztrajnost tolminskih kmetov v boju za narodnostni obstoj in za svobodo.

V Bevkovem zgodovinskem romanopisju se je razživila njegova romantična in domišljajska moč, ki je tudi s pomočjo narodopisnega gradiva nadomestila zgodovinsko resnico. Po slogovni prelomnici, ki je pomenila tudi kvalitativni preskok, je Bevkova pripoved prevzela tudi stvarnejše dokumentarno ozadje.

Takšen pristop se je izoblikoval v pripovedi o socialnih in narodnostnih razmerah v Beneški Sloveniji, kjer se dogaja Bevkovo najpomembnejše pripovedno delo in hkrati eden najboljših slovenskih romanov *Kaplan Martin Čedermac*.

Bevkov postopek v gradnji romana temelji na objektivnem gradivu, ki ga je v literarnem oblikovanju uporabil predvsem kot temelj za izpoved o ljubezni do materinega jezika, bistva narodnostne zavesti in istovetnosti. Pripovedne osebe so oblikovane literarno celovito, razvijajo se z jasno intimno motivacijo, ki ne presega objektivne verjetnosti in zato te osebe niso herojske ali poudarjeno patetične: pripoved o Čedermacu je hkrati intimna drama in drama kolektiva, zato sta ti dve ravni, Čedermačev miselni svet in njegovi stiki z otroki ali z verniki v cerkvi, prizorišča najdramatičnejših prizorov v romanu: v njih se oblikuje odnos med učiteljem in vodnikom ter naravnim ljudskim hotenjem, ki sta uglašena v zahtevi po eni izmed najosnovnejših človeških pravic — po lastni govorici.

Bevkova pripoved je v tem romanu zgrajena zelo enosmerno- tekoče in brez stilnega okrasja. Ekspresivnejši izraz in funkcijo ima narava, ki navadno soglaša z občutji ljudi in njihovimi namerami: oblak dobi grozečo podobo, ko se Čedermac odloči, da ne bo delal drugače, kot mu veleva srce; ko je Čedermac nemiren, je dan mrk in vetroven in grozeče se pomrači; ko pa se poslavlja od Vrsnika, je narava v svetlih in živih barvah in polna zvokov. Slogovno barvanje z naravo je uravnoteženo z razpoloženji in s samo zgodbo, ki je s poetično opredeljena.

Roman, ki je posvečen zvestobi materinega jezika, je tudi kot literarno besedilo jezikovna umetnina. Njegova vrednost je v neposrednem, čeprav poetičnem sporočanju in v njegovi pridušeni, umirjeni zvočni črti, ki je izenačena z naravo dogajanja in s karakterjem glavne osebe v romanu.

Po drugi svetovni vojni France Bevk ostaja tako v pogledu svojega stilnega koncepta kot v pogledu tematike zvest svojim nagnjenjem iz tridesetih let: zvest je svojemu bojevitemu, globoko občutenemu domoljubju, ki ga je rodila narodnostna stiska Primorske po prvi svetovni vojni, ohrani tudi svoje temeljno nagnjenje do odkrivanja človekove duševnosti, temne in skrivnostne in tudi usodne, tako v zgodovinskih povestih kot v zgodbah z motivi boja primorskih ljudi s fašisti (zbirka *Med dvema vojnama in Novele*). Posveti se tudi spominom in napiše več knjig, od katerih so spomini na otroštvo z naslovom *Začudene oči* pojem Bevkove mladinske pripovedi.

Čeprav pripoveduje o sodobnih temah, Bevk v veliki meri uporablja nekatere prvine romantičnega fabuliranja tudi v novejših besedilih: pripovedi dajejo posebno napetost prvine kriminalnega romana (skrivni sestanki, nočne akcije, odkrivanje izdajalcev, ljubezenski zapleti), ki so prav tako izraz Bevkove neizčrpane domišljije in želje po pripovedni živahnosti.

Vrača se k zgodovinski snovi: snov kmečkih uporov v *Iskri pod pepelom* in *Iz iskre požar*, — snov francoske okupacije v povesti *Viharnik* pa v tem času zgubi svojo narodnostno mobilizatorsko vlogo.

Med pomembnejšimi Bevkovimi povojnimi besedili je roman *Slepa ulica*, ki v pretrgani, scenični pripovedi odkriva usodo belogardista skrivača in njegove matere, ki v dramatičnem nesoglasju z novim časom oba propadeta. Bevkova pripoved se skozi novo temo vrača v krog konfliktov med ljudmi in s tem v analizo človeške duševnosti, gonilno silo Bevkovega pripovednega hotenja.

Iz danih obrisov je mogoče ločiti nekatere bistvene prvine Bevkove pripovedne proze. Najprej dejstvo, da je v prvem desetletju svojega pisateljevanja njegova pripoved sprejemala pobude iz neposrednega stika s Cankarjevo simbolistično črtico ter tradicijo evropskega psihološkega romana pa tudi sočasnih ekspresionističnih piscev. Hkrati je Bevkovo pripovedno načelo dolgo, domala v vsem toku njegovega ustvarjanja, vključevalo romantične prvine kot izraz močne radovednosti v odkrivanju temeljev v človeških čustvenih nagibih. Bevku je bil blizu tudi naturalizem — ko je poudarjal pomen nagona in neobvladano človeških strasti. Stilna raznovrstnost pa je v taki razsežnosti značilna vendarle najbolj za prvo Bevkovo ustvarjalno dobo — kasneje se stilna podoba njegove proze poenoti v realizem, vendar še vedno z romantičnimi prvinami.

Snov Bevkove pripovedi zadeva predvsem dva predmeta: človekovo duševnost in konflikt v času. Bevk je pripovedoval o usodah iz meščanskega sveta — te so oblikovane kot zaprta intimna jedra, zanimive psihološke študije. Usode iz kmečkih zgodb so družinske drame, ljubezenske zgodbe in portreti nravi, v primerjavi z meščanskimi so bolj socialno utemeljene in predvsem bolj realne.

Bevkova pripoved o konfliktu v času zadeva predvsem njegove zgodovinske romane: razpon konflikta je predvsem družbeno osnovan, v njem pa je živ tudi narodnostni problem. Zgodovinskost pripovedi je Bevku dala veliko pripovedne možnosti v igri z romantičnimi, fantazijskimi in narodopisnimi prvinami.

V območju teh snovi je tudi Bevkova pripovedna proza s tematiko fašističnega nasilja nad Primorsko, boj za slovenski jezik in za svobodo. Tej snovi je Bevk posvetil tudi več pripovednih del za mladino.

Sporočilo Bevkove proze je po svoji človečnostni funkciji močnejše kot umetniška moč njegovega dela. Zato je pogosteje poudarjena Bevkova kulturnozgodovinska vloga pred umetniško. Ta trditev pa je le deloma upravičena: izključuje jo roman Kaplan Martin Čedermac.

Razsežnost Bevkovega dela je v pripovedni prozi težko pregledna, mogoče pa je razločiti osnovne vsebinske tokove, ki temeljijo na nekaterih ponavljajočih se prvinah medčloveških odnosov, kot se oblikujejo v pripovednih delih. Eden izmed principov je romantično usodni, ki gradi zgodbeni zaplet in značaje, ob njem je najbližji erotično-nagonski princip, vsebovan v Bevkovem naturalizmu in predvsem povezan s pripovedmi s kmečko tematiko. Zahtevnejša sta principa v zgodovinskih romanih in v romanu o Čedermacu — temeljita na etično-čustvenem odnosu in na narodnostno borbennem dejanju. Ta princip v pripovedi zahteva tudi racionalnejše oblikovanje in večjo miselno logičnost ter jezikovno obvladano, zato se zdi, da je pod-

ročje tega principa v Bevkovem delu tudi umetniško pomembnejše in literarno vrednejše.

Pomembna značilnost Bevkovega pripovedništva je domiselna in živa fabula, zato je posebno Bevkovo mladinsko pripovedno delo tako cenjeno; sicer pa razgibani pripovedni zgodbi v dramatičnih zapletih sledi predvsem Bevkova povest z domačijsko zasnovo, pri čemer so na račun zgodbe zanemarjene druge ravni pripovednega besedila. V tem pogledu Bevkova literarna ustvarjalnost teži predvsem po neposrednem epskem sporočilu, po vznemirjenju bralčeve radovednosti in s tem njegovega živega sodelovanja v pisateljevi nameri, ki je res kulturnozgodovinska: knjigo naj prebere vsak, tudi tisti, ki ne pozna literarnega razvoja in stilnih tančin; tudi tisti, ki stežka sledi pisani besedi, naj z zanimanjem sledi pripovedi in naj se zave vrednosti knjige in s tem slovenske besede. Poslanstvo najelementarnejše vloge literarnega dela je izvrševala Bevkova pripovedna proza v času najtršega eksistenčnega in narodnostnega boja na Primorskem in v tem pogledu je Bevkova vloga ljudskega pripovednika pomembnejša od vloge literarnoumetniškega oblikovalca. Pomembnosti tega dejstva daje svojsko razsežnost tudi Bevkova organizacijska in politična dejavnost, kajti tudi v teh pogledih je imela moč njegovega pripovedovanja, njegovega sporočanja v zgodbi, osrednje mesto.

Vidik pomembnosti Bevkovega pripovednega dela v slovenski pripovedni prozi dvajsetega stoletja zato vsebuje oba vrednostna poudarka: Bevkova pripovedna proza kot umetniško dejanje doseže vrh v Kaplanu Martinu Čedermacu; s tem besedilom se Bevkov roman uvršča med najboljše slovenske romane; ob tem ima v mladinski prozi Bevkov delež eno izmed osrednjih mest; vrednost njegovega pripovednega dela pa je tudi v silovitosti in mnogovrstnosti njegovih zgodb, ki so ljudem na Primorskem budile željo po boju za svobodo in zavest o narodnostni skupnosti.